

*Марина Павленко,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
української літератури, українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
член Національної спілки письменників України*

«ВІН ВРЕШТІ ЗЛІЗ ІЗ ПОСТАМЕНТУ...»

(Рецепція постаті Тараса Шевченка в сучасній українській поезії)

Серед українських класиків, чиє життя і творчість знайшли художнє втілення в творах інших митців, уже давно перше місце посідає Тарас Шевченко. І саме література, при всій повазі до науки, яка навіть виокремилась у спеціальний розділ «шевченкознавство», володіючи проникливим мистецьким чуттям, пророчою інтуїцією, можливо, найоб'єктивніше зобразила Шевченкову особистість. А що насамперед він був поетом, — то й розглядатимемо його постать передовсім з точки зору рецепції його образу в українській поезії, а саме — сучасній.

Мабуть, мало є віршарів, які б не торкались постаті Шевченка — починаючи ще з його сучасників, перелічити всіх — неможливо. Ясно, що кожна літературна доба по-своєму дивиться на Тараса Шевченка, не кажучи вже про окремих авторів, кожен із яких має свій стиль і бачення. Але, очевидно, є якісь загальні спільні й відмінні тенденції. Які саме? І чим тут особливе сьогодення, яке, по суті, так чи інакше ввібрало й переосмислило трактування всіх попередніх епох?

Спробуємо бодай частково відповісти на це питання. Хоч, звісно, не претендуємо на цілковиту вичерпність та абсолютну об'єктивність.

В основу свого дослідження ми поклали тексти так званих «дев'яностників» (Івана Андрусика, Юрія Андруховича, Павла Вольвача, Назара Гончара, Анатолія Дністрового, Сергія Жадана, Олександра Ірванця, Віктора Неборака, Ігоря Павлюка, Сергія Пантюка, Сергія Осоки, Людмили Солончук, Олега Солов'я, Олега Коцарева та ін.) та декого з наймолодшого покоління (як-от «двотисячники» Андрій Любка, Софія Кримовська чи ще молодша Вероніка Вишинська) тощо.

Гене́за перших поетичних образів Шевченка походить уже з Тарасових сучасників. Так, **Пантелеймон Куліш** у своїй ліриці вдавався до народнопоетичних стилізацій, наслідував жанрово-стильову манеру українських романтиків, насамперед — раннього Шевченка. В оповіданні, яке є прологом до збірки віршів «Хуторна поезія» (1882), він — можливо, одним і з перших? — називає Шевченка «національним пророком». У самих же віршах, хоч і полемізує з Тарасом з приводу його поетизації «запорозької вольниці» і гайдамаччини, але високо оцінює його як митця слова, виразника національної самосвідомості, народної патріархальної моралі і — в окремих творах — національної єдності [51, 96]. У своїй поемі «Грицько Сковорода» (1890-ті рр.) подає образ ідеального поета, який, за Кулішевими уявленнями, має поєднувати в собі філософсько-етичне просвітительство Сковороди й Шевченкову майстерність у володінні народною мовою [51, 97].

Ми не випадково зупинились так детально на Кулішеві, тому що, як нам бачиться, значна когорта поетів до сьогодні продовжує саме цю лінію — такого собі «обожнення-запобігливості» перед «геніальним» (неодмінно має бути вжитий саме цей епітет!) «Кобзарем», «пророком», «світочем» і «кормчим» нації» (сюди можна додати ще «великий кріпак», «мужицький син» та «святий мученик»). Все це ніби підсумовується Кулішевим прощальним словом на похороні Тараса Шевченка, яке, хоч і не є художнім твором, але є чи не найточнішим виразником його бачення поета: «Немає в нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася» [20, 2].

Отже, хоч «достойних проректи слово» і «немає», але те слово «речуть» і «речуть».

Показовою з цього приводу є творчість **Івана Франка**, який акцентує на соціальному підрунті самого феномена Шевченка як мужицького поета [54]. У поетичній спадщині Івана Франка знаходимо менше перегуків із Шевченком, але всі вони — вельми яскраві й гострі. Так, за епіграфом із Шевченка («І ми браталися з ляхами») написав поезію «Ляхам» (1882), у якій

наче підтверджує Шевченкове «в своїй хаті — своя правда»: «І кожний на
своєму полі / Для себе жиймо і працюймо...» [54, 25].

На жаль, нічого нового не сказала тут і **Леся Українка**, яка присвятила
Кобзареві чотири поезії, і всі вони зводяться до, безумовно, щирих (нікому з
охоплених нами поетів не маємо підстав закинути нещирість!), але наївних і
«датських» («до дат») рядків на кшталт: «Вмер батько наш! /.../ Сиротою
наша мати зосталась!»; «Усе знесла й перемогла / Його любові сила. / Того
великого вогню / І смерть не погасила!» тощо [52, 397].

Не вийшов за межі цієї «хвалебно-декларативної» течії і **Богдан
Лепкий** (1872-1941), який до образу Шевченка звертався усе життя, як у
літературознавчих розвідках, так і в ліриці: «В Тарасові роковини», «Літ тому
сто», «На Тарасовій могилі», «Суд над Шевченком», «Умер поет» тощо. У
нього Шевченко «...мов пророк, / Між людом ходить. Кожний крок / Його, як
бунт. Він хоче сил / Допнути з батьківських могил. / Він обіцяє кріпака /
Перетворити в козака...» [6, 69] і т.ін.. З тією хіба відмінністю, що в
Шевченкові Лепкий возвеличує те, що критикував згадуваний вище П.Куліш:
поетизацію «запорозької вольниці» й гайдамаччини.

З приходом ХХ століття вище зазначені тенденції трансформувались
аж до викривлень Шевченкової біографії: майже непристойним вважалося
згадувати про його дружні зв'язки з представниками панства тощо. Це ще
більше перетворювало його на ікону чи бронзового ідола.

Така «бронзовізація» трималась і всю епоху соціалістичного реалізму,
та й, переконані, значною мірою зберігається дотепер. Звісно, це не могло не
викликати спротиву певної частини митців, і в 20-ті роки ХХ століття в
«поетичній Шевченкіані» відгалузиться окрема «гілка», яка пізніше стане
гарною опорою для сучасних постмодерністів. Але та «гілка» швидко буде
«обрубана» і тяглість перерветься на довгі роки. Тому навмисне поки що її
обминаємо і продовжуємо рухатись «класичним» шляхом.

Павло Тичина, за В.Пахаренком, як і Василь Стус, «успадкував не
якусь грань Шевченкової душі, а цілу душу» [33, 155]. Про це свого часу ми
написали окрему розвідку [28]. Щоправда, прямих звернень чи перегуків з

Тарасом у Тичини (мовиться саме про його поезію!) знаходимо не так і багато. Це вірші «Степи простяглися широкі...» (1914-1916), триптих «На могилі Шевченка», 1918 («...І ні в кого було спитать: / кого ж нам на Україну ждуть?») [50, 16]; диптих «На день Шевченка» (1920) тощо. І як тут не перефразувати жарт когось із сучасних поетів (Вано Крюгера чи Ігоря Астапенка), який, відповідаючи на питання уманських студентів, чи має він вірш про Умань, сказав: «Найкращий вірш про Умань — той, де немає слова «Умань». Адже чи не найбільше Шевченкових алюзій у Тичининих творах, де про це нема безпосередніх згадок: про те, що «Золотий гомін» це новітня трансформація «Великого льоху» ми теж опублікували окрему статтю [27]. Тичина 1914-1918 років — безпосередній послідовник Кобзаря. «З творчістю Тараса Шевченка «Сонячні кларнети» перегукуються чи не на кожній сторінці» [29, 23]. Проте, якщо мовити безпосередньо про поетичну рецепцію постаті Шевченка, то, на наш погляд, Тичина навряд чи посмів вийти за «укладене» Кулішем «прокрустове ложе».

Поет «розстріляного відродження» **Євген Плужник** звертається до Шевченкового імені в поемі «Канів» (1926), де зводить все до «над Дніпром занедбані могили» [19, 293], акцентуючи на сучасних йому сумних українських реаліях.

Нарешті виривається за рамки «хвалебних декларацій» і чи не започатковує «новий» напрям «поетичної Шевченкіани» — назвем його «глибинно-екзистенційним» — **Богдан-Ігор Антонич**. Йдеться про знамениту поезію «Вишні» (1935), де рвуться усі дотеперішні шаблони:

Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,
на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко [4, 221].

Щоправда, через рік Антонич «схаменеться» і присвятить Шевченкові «традиційний» вірш, у якому скоренько вознесе Кобзаря до небачених висот, назве «стовпом вогнистим», спадщину порівняє з «сяйвом сонця листя», а ім'я — з молитвою, адже: «бо знаємо, що мов тавро понесемо в життя / печать Твоїх [«Ти», звісно, з великої літери. — М.П.] палючих слів» [4, 337].

Але Антоничів «хрущ» не вмере, і ще не раз зблисне новими барвами: бодай у творчості поетів-«шістдесятників».

Втім, навряд чи це стосується найстаршого з когорти — **Дмитра Павличка**, Шевченкіана якого сповнена «мітинганства», патетики й публіцистики: «Він був поетом волі в час неволі, / Поетом доброти в засиллі зла. / Була у нього незвичайна доля, / Та доля Україною була» [49, 219]; «Від мого серця одривалось / Пломнями слово Кобзаря» [30, 10] тощо.

Не сумніваємось, що сказав би щось нове й незвичайне в цій сфері **Василь Симоненко**, який, за висловом Василя Пахаренка, «прямує Шевченковою стежкою і у проблематиці, і в символіці, і в системі оцінок, а часто і в мово стилі. Але, на відміну від багатьох, уникає епігонства» [34, 11]. Бо явно «щось у мене було і від прадіда Сковороди». «Перегуків тут набереться на дисертацію, — пише Петро Сорока, — Навіть хрестоматійні Кобзареві рядки: «Коли доброї жаль, Боже, / То дай злої, злої...», — Симоненко інтерпретує по-своєму: «Пошли мені, Боже, хоч ворога, / Коли друга послати жаль» [46, 208].

Але якби ж Бог дав Симоненкові довшого віка! Тож не дивно, що маємо більше — хай душевного, але «початківського» — на кшталт: «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття, / І голос твій нам душі окриля. / Встає в новій красі, забувши лихоліття, / Твоя, Тарасе, звільнена земля!» [49, 218]

Саме афористичність **Ліни Костенко**, гадаємо, «витягує» її «Шевченкіану» з «декларативно-хвалебного» до «екзистенційного» рівня. Серед іншого, це всім відомі і всіма люблені рядки: «Ще не було епохи для поетів, / Але були поети для епох» [52, 36] та «Будь прокляті всі, хто відняв у мене вітчизну! / Але у вітчизни ніхто не одніме мене» [51, 47].

Рецепція Шевченка **Василя Стуса**, безперечно, належить, за нашим поділом, до «глибинно-екзистенційної» течії. Попри деяку декларативність, як-от у «Сто років, як сконала Січ...» («Тарасові провісні птиці — / Слова шугають над Дніпром» [48, 81]), про Шевченка не просто писав, він ним — жив. Факт смерті у «Шевченковому віці» теж, припускаємо, був Стусом усвідомлюваний без зайвої скромності. Як у його листах, так і у віршах,

зустрічаємо дуже багато прихованих, без лапок цитацій Шевченка. Поезія В.Стуса «За літописом Самовидця», як пише М.Коцюбинська [17, 50], перегукується з віршем Шевченка «За байраком байрак» (1847), в якому засуджено гетьманів другої половини ХVІІст., які допомагали туркам і татарам брати в полон українське населення, вели братовбивчу війну. Своєрідною варіацією на Шевченкове «І мертвим, і живим...» можна вважати Стусів вірш «Живі — у домовині. Мертві — ні...» [48, 72] і т.ін., і т.ін..

Безперечно, так само глибинно-екзистенційним (а не хвалебно-декларативним) шляхом рухається й **Микола Вінграновський**. У нього це виходило якось по-дитячому мило. «Микола може ходити весь ранок і повторювати Шевченкове: «Не спалося, а ніч — як море...» і дивуватися, як можна так написати. Або раптом з приводу власного вчинку чи вчинку близької людини сказати: «А Шевченко так би не зробив!» І справді, Шевченко та Вінграновський — глибока й органічна тема розмови не тільки на рівні соціально-художньої детермінованості та поетикальних зацікавлень, а й на рівні художньої модернізації», — цитуємо Т.Салигу. [39, 124]) Той-таки Т.Салига робить цікавий порівняльний аналіз двох, здавалось би, зовсім несхожих віршів: «В туман впірнає росяне село...» Вінграновського й Шевченкового «Садка вишневого...». «Повторюється (навіть віддалено) лише одна, але дуже промовиста деталь — сільська вечеря в *садку*, в *садах*. Це та зовнішня ознака, яка вміщає в себе не тільки побутово-етнографічний малюнок українського буття, а й поетичне живописання божественної краси: після натрудженого дня відпочиває «любистком встелена земля», «сплять горобці, і гори, і трава», «на вітах яблунь — стомлені зіниці». Отже, — два пейзажні малюнки села ХІХ-го століття і села століття ХХ-го [...]. Близькі соціальною завантаженістю та внутрішньо-емоційними імпульсами, які відчуваємо інтуїтивно» [39, 124]).

І, нарешті, остаточний «прорив» робить **Іван Драч**, про Шевченкіану якого можна писати окреме дослідження. Не маючи змоги аналізувати наразі усі його твори, а це «Сходи у майстерні Шевченка в Академії мистецтв», «Джон Стейнбек у Музеї Тараса Шевченка», «Шевченкова Катерина», цикл

«Моя Шевченкіана», поема «Смерть Шевченка» (1962) тощо, — тут варто навести бодай початковий рядок з драми-колаж «Гора» (1997): «Скиньте з Шевченка шапку. Та отого дурного кожуха...» [10, 167].

Своєрідно «освідчується» Шевченкові й метафоричний **Ігор Калинець** у вірші «Остання пісенька». Тут бачимо й перегуки з Богданом-Ігорем Антоничем:

— Веселко, Веселко,
чи маєш свого Шевченка?
— А мій Шевченко
сім небесних книг пише
незгасним пером. [14, 217]

Шевченкіану Київської школи, яка, в силу своєї поетики, безперечно, теж рухається «глибинно-екзистенційним» шляхом і яка заслуговує окремої розмови (колись ми зі студентами Уманського педуніверситету робили навіть своєрідний флеш-моб на цю тему) — образно окреслимо зворушливим і містким висловом **Валерія Іллі**: «Тарасе батьку не лиши мене самого» [12, 119].

Трохи молодший **Роман Лубківський**, серед своїх численних поетичних звернень до Шевченка, навіть утілив досить оригінальний проект: видав цілу книжку поезій «Погляд вічності» (1990), яку побудував на трактуваннях численних Шевченкових автопортретів (кожному портретові присвячено окремий вірш) [22]. Яскраво відтворюючи психологічні стани поета, ба навіть звертаючись до автопортретів «утрачених або невідомих» (звісно ж, не згадуючи автопортрета оголеного) у цьому циклі й водночас зриваючись на пустодзвонну риторику на зразок: «Замало цих слів. Пророк. Титан. / Прометей. / Сумління / ти наше. Вибір і крок...» [21] у своїх пізніших текстах, автор, насмілимось констатувати, балансує між «глибинно-екзистенційним» і «хвалебно-декларативним» трактуваннями Шевченка.

Щось подібне спостерігаємо й у літературного ровесника Романа Лубківського **Петра Скунця**, який теж чимало віршів присвятив Шевченковому імені, але нерідко збивається на заримовану публіцистику: «Будь проклят світ, що дав його труні, / будь проклят день, коли його не

стало... / Не граймо, браття, на сумній струні, / над мужністю ридати не пристало...» (вірш «Тарас», 1963 [53, 45]); «Живе й не вмирає шевченківська мати / колгоспна кріпачка, забута не раз. / Синове-поети пішли в дипломати, / а з нею зостався єдиний — Тарас» («Тарасова мати», 1992 [53, 45]).

А «вісімдесятник» **Ігор Римарук**, як і Р.Лубківський, звертаючись до теми Шевченкового автопортрету у своїй поезії «Перед “Автопортретом зі свічкою” Тараса Шевченка», водночас дорікає всім «хвалебно-декларативним» («декоративним?») співцям: «Не клянїться Шевченком». Адже: «хоч насунули смушком собі на чоло / правдолюбїє кволе / там де триста як сто товариства лягло / не було вас ніколи / [...] п'ястуком каяття обчухрали життя / вас і завтра не буде» [36, 66].

І ось нарешті настав момент, коли ми впритул підійшли до Шевченкіани «дев'яностників» і «двотисячників» (поділ, звісно, умовний), обіцяної нами на початку цієї розвідки.

Проте спершу мусимо зробити міні-екскурс в історію — до згаданої нами «обрубаної гілки». Йдеться про 1920-ті роки і футуристів — митців, які, проголошуючи свої нігілістичні й ігрові концепції, стали на прох з нав'язлими в зубах «хвалебно-декларативним» «канонізаціям» Шевченка. Цей напрям поетичної Шевченкіани ми б умовно назвали «*бунтівливо-епатажним*».

Сюди належить дотепний, хоч і зухвалий вибрик Михайля Семенка, який назвав збірку власних поезій «Кобзарем» (1924). «Обкладинку, — цитуємо Ярину Цимбал, — прикрашав портрет автора, вбраного замість кожуха і смушевої шапки, в елегантний європейський костюм і краватку-метелик, із цигаркою в руках» [55].

А його колега Антоша Ко (Іван Антипенко) написав жартівливий вірш, в якому Шевченко проситься до то ВУСПП («і прийшов Тарас Шевченко, / І сказав до Микитенка: / — Автор «Дум», «Кавказу», «Снів» / В ВУСПП'ї б числитись хотів...»), то до «Плуга» («І прийшов Тараса Шевченко, / І звернувсь до Пилипенка: / «Гей, «Папашо»! Я ваш син, / Бо ще

з пупа плужанин...»), то в «Молодняк», то у «ВАПЛІТЕ», — але всюди отримав відмови [55].

Футурист Леонід Чернов-Малошийченко, якому, до речі, належить епатажне словосполучення «Кобзар на мотоциклі» (воно дало назву нещодавно виданій антології футуристів), пише «Третій лист до Тараса Григоровича Шевченка», де по-панібратськи розмірковує, як вони разом будуть перебувати на Парнасі, коли Леонід «вріже дуба»:

Маяковський з Пушкіним, а я, Григорчу, з вами.

Поруч з вами — кожному поетові пече.

Жодна кома не повстала поміж нами:

Ви на Ша, а я на Че.

Станьмо поруч. Нас не роз'єднає

Плем'я задре, мстиве і лихе [55]...

А Омелько Буц (Олекса Слісаренко) дуже дотепно спародіював «Садок вишневий коло хати» (взагалі, рецепція «Садка вишневого...» в поезії наступників заслуговує окремого дослідження) «в переробці сучукрліторганізацій». За браком часу й місця процитуємо тільки переробку від «Плуга», хоч усі варті уваги:

Садок вишневий коло незаможницької хати,

Хрущі над вишнями гудуть,

Трактори з поля йдуть,

Співають інтернаціонал дівчата,

А в хаті-читальні їх газети ждуть...

Зійшлись батрачки коло хати.

Червона зіронька встає,

Батрак газети подає...

Кортить усім мітингувати,

Та гучномовець не дає [55]...

Тож не дивно, що з радінням «залізної завіси» на Шевченка по-новому подивились не лише в науці, але й у поезії. Молодше покоління значною мірою: а) намагалось заперечити «класичне» й звичне йому трактування Кобзаря; б) реінкарнувало (на свій лад, звісно) забуту спадщину футуристів.

Попри надзвичайну інтелектуальну-метафоричну розкутість, яка вирізнятиме нові твори, ба, навіть деяке нахабство, зачитуймо для їхнього «захисту» Н.Білоцерківець, яка, мовлячи, правда, не про Шевченкіану, а про нові віяння в цілому, стверджує, що «як не парадоксально, є в авангарді й своя філософія, і своя естетика, і національний та груповий патріотизм» [5, 42]. А ще, як пише О.Гриценко, «дух авангарду проявляється щоразу, коли мистецтво «застоюється», костеніє, або коли в навколишньому житті з'являється щось таке, чого неможливо відобразити існуючими, традиційними, засобами» [5, 43].

Хіба ж не шокував пострадянське суспільство, наприклад, вірш тоді молодого «дев'яностника» **Сергія Жадана** у збірці «Генерал Юда» (само собою, що він — без розділових знаків)? Адже тут Кобзар, замість мовчки стояти й бронзовіти на постаменті, раптом спускається на землю й вирушає містом:

...Він йшов врочисто тихим містом
В пивницях пиво пив імлисте
Стріляв цигарки в перехожих
Такий живий такий несхожий

Далі Жадан наділяє Поета епітетом «колючий» (хіба це не відповідає історичній правді про непокірного владі поета?), і слушно зауважує, що серце його билосся «хвилююче» (тобто він — палка натура, небайдужа й до сучасних реалій):

Дівчата пахощами вкриті
Прохали в нього закурити
Їм одвічав не вельми чемно
Тарас Григорович Шевченко

Він врешті втік із цього міста
Він зник із сяючого місива
І в черешневій квітній піні
Його зустріли треті півні [11, 6].

Треті півні — теж чисто шевченківський атрибут, широко знаний з його «Причинної» та інших творів. З третіми півнями всі нічні видива зникають, зникає і «мандрівний» Шевченко.

Ще більш шокуючі деталі бачимо у вірші **Сергія Пантюка**, який називається, здавалось би, вельми традиційно: «У вінок Кобзареві»:

У провінційному місті живе дівчинка —
зелене волосся, солом'яні очі,
вона не підозрює про існування вічності
і взагалі нічого не хоче...

Здавалось би, що спільного тут з Шевченком? Далі — більше: констатуються далеко не платонічні мрії дівчинки про «ведучого з місцевого телеканалу». Ці мрії, на тлі конфліктів з рідними й побутових проблем, ведуть її далеко — о, дуже далеко, не все тут і зважимося процитувати! Завершення вірша остаточно «опускає» мрійницю (і читача!) на «грішну» землю:

І дівчинка лізе у крісло, і вкотре зубрить «Заповіт» —
задовбала її вже вчителька цим «Заповітом»! [32, 8-9]

Утримаємось від міркувань на тему, настільки доречно й не травматично вивчати в школі «Заповіт». Вернімося до вірша. Може, автор просто знущається над Шевченковим іменем? Звичайно, ні (та й сам Сергій Пантюк в одному зі своїх інтерв'ю ім'я Шевченка поєднує з епітетом «святе» [15, 7]). Тут показано таку собі «середньостатистичну» юнку, переповнену еротичними фантазіями і вслуховуванням у зміни, що відбуваються у власному тілі. Показано телеканали, переповнені сексом і агресією. «Середньостатистичну» родину, переповнену побутовими конфліктами, далеку від будь-яких духовних цінностей. До цього всього додається ще й байдушча схоластична шкільна програма, очевидно, й не вельми закохана в літературу вчителька, яка бездумно вимагає з дітей такого далекого для них на даний момент «Як умру, то поховайте». На наш погляд, висміюються в цій поезії не лише громадсько-політичні «концепти», а й узагалі стереотипи й кліше. До того ж, героїня цього вірша є сучасним прототипом Шевченкових «причинних» і «катерин».

Своєрідним зверненням до Шевченкового «Заповіту» є й однойменний вірш **Олега Романенка**. Він, торкаючись нинішніх реалій і моди на клонування, каже ніби про себе, але, на наш погляд, це звучить доречно і стосовно Шевченка: «Не клонуйте мене!», — то є мій заповіт. / Не повторюйте душу мою самовбивчу» [37, 32].

Образ Шевченка для **Олега Солов'я** настільки близький і звичний, що він беззастережно вводить його як елемент міського пейзажу у вірші «Місто». Тут бачимо перелік основних рідних авторів донецьких принад, серед яких — і пам'ятник Шевченкові:

...Бібліотека, вулиця, Кобзар,
кіно і магазини.
Сліпе засилля хмар,
і сморід від машини.

Це місто я люблю.
За що — не знаю.
Шевченка, вулицю, ліхтар, —
мов жінку, все кохаю. [47, 19]

Вправно пародіює згаданий уже Шевченків «Заповіт» поет, учасник групи «ЛуГоСад» **Назар Гончар** у своєму циклі «Кобзаріана»:

якумруто
завмер би
навзнак
поховайте
то — кров з носа —
стану
забути всі слова
крім тиші [7, 73].

Мабуть, шукати якихось глибинних перегуків тут дарма, але очевидний перегук формальний: сучасна стилізація Шевченкових слів.

Не менша, використовуючи Гончарів термін, «несусвітиця», проглядає з його варіації на теми Шевченкової «Слави» — поезії «Поголос Дайбожости», «Дума моя» тощо. Зате явний закид усім псевдошевченкознавцям на Шевченка на кшталт О.Бузини — у вірші «А правда..?»:

й незбудний сон... шей мови море
перевертні у бузині
плюгавлять (шляк їх траф!), мені
німе присуджуючи горе...
та соловейко не за тих... [7, 74]

В останньому рядку бачимо цікаву трансформацію Шевченкового: «Та соловейко не затих», яка показує, що соловей (як символ української пісні, мови) *не за тих*, тобто, не підтримує Бузину та його поплічників.

А у вірші «Лимерик-Химерик» знову бачимо дотепну гру слів:

не спало море ні моряченько
а кров ворожу... її не конче
і несло — 'ва!.. і не дощем
і не слова і недо-щем:
чи ти ше вченко чи вже не вченко? [7, 74]

Крім цієї дотепної гри, крім цієї позірної постмодерної бароковості (зокрема, такої її риси як відеозорієнтованість), вдумливий читач може помітити куди серйозніші речі: роздуми на сьогоднішнім станом Шевченкової спадщини, над тим, чи зникли на сьогодні наші вороги, над роллю слів, які вже НЕ слова («і несло — 'ва!»), над роллю самого поета: чи він ще авторитет, чи ми вже його не чуємо і не слухаємо?

Звичайно, не треба забувати й про те, що сприймати ці твори треба ще й із почуттям гумору. І йдеться навіть не про такі-от «плачі» юної авторки студенського альманаху «Садова, 28» **Світлани Ніщименко** над власним бажанням вшанувати Шевченка:

Жертва мистецтва (*Жартівливе й не дуже*)
Я носила вінок до Тараса.
Та була нерозчищена траса:
Я ж ішла, не помітила — впала, —
Що там слизько, я просто не знала!..
Ти ж Шевченко, ти мудрий, ти — сила!..
І віночок тобі я носила,
Бо хотіла порадувати душу! —
Лікувати нині тіло я мушу!
...От тобі й мистецтво високе
І до нього дорога широка!.. [38, 54]

Адже зрозуміло, що зацитований текст і сприймати потрібно як гумористичний (хоч і він — ще одна з варіацій сьогоднішньої Шевченкіани: тут можна аналізувати й вислів «носила вінок» як символ дівочтва, що попав на «нерозчищену трасу» — теж неоднозначний символ сучасності, — а в результаті бачимо молоду дівчину (ледь не сучасну Катерину!), яка «не туди» скерувала свої добрі наміри та прагнення).

Тоді як жартівливі вірші **Олександра Ірванця** — явно межують із гострою сатирою. Заголовок твору (за жанром він — послання) не без іронії апелює до стандартного соцреалістичного нав'язування Шевченкові ярликів: «Лист до Т.Г.Шевченка, українського письменника, революціонера й демократа (З циклу “Листи з Олександрії”):

Якась вона, Тарасе Григоричу,
Ця наша жизнь невкусна —
Суцільні тобі Репніни
Та Полусмакови [13, 20].

Обмовимось, що тема жінок, які посміли відмовити Шевченкові, за що піддалися анафемі в нашому шевченкознавстві й літературі і аж волають з того світу про захист — ще одна болюча проблема, яка чекає свого неупередженого дослідження. Сердешна Ликера, в котру не погребували кинути каменем навіть жінки (згадаймо бодай Лінине «по бублики ішла») і взагалі ні в чому невинна неповнолітня Катерина Піунова, яку письменники у своїх палких промовах на Шевченківських мітингах досі нерідко зневажливо називають «актрискою»: вони до кінця життя несли на собі печать каяття (за те, що не покохали? За те, що посміли бути самими собою?), нав'язаного суспільством чоловічих стандартів.

Та вернімось до вірша О.Ірванця. За зовнішнішньою грою слів (справді: їсти «печену ріпку» в нашому світогляді-фольклорі захоче хіба дуже голодний: «Ти в мене й печену ріпу їстимеш!»), — а прізвище «Полусмакова» натякає на *неповний* смак, тобто щось не вельми смачне) угадуються речі серйозніші: серед Шевченкового оточення немає гідної пари: або княжка Варвара Репніна, якої він не кохав, або — кріпачка Ликера, яка, така-сяка, не

зуміла оцінити величі свого залицяльника. Втім, припускаємо, що ця поезія радше не про жінок, а — про нерозуміючого читача як адресата Шевченкових творів.

Гострішу сатиру бачимо в іншому творі Олександра Ірванця: він, до речі, хоч уже не є за жанром посланням, стосується якраз послання «І мертвим, і живим...». Назва твору специфічна: «Українсько-німецький розмовник», і тема його болюча. Адже тут ідуть роздуми над нашою одвічною меншовартістю, одвічним зазиранням в чужий рот і бажанням виконувати чужі накази. Точніше — над нашою рабською психологією:

Німець каже: Ви слов'яне?

— Слов'яне! Слов'яне!

Наше слово полум'яне

Повік не зов'яне!

Німець каже: Ви моголи?

— Моголи! Моголи!

Брюса Лі і Айрошянке

Продовження кволе.

.....

Німець каже: ви хрещені?

— Хрещені! Хрещені!

Хрест на шиї, хрест на спині,

Два хрести в кишені.

Явний натяк на бездуховність, корумпованість і політичну невизначеність суспільства: «Німець каже: ви до НАТО? / — До НАТО, до НАТО. / Як не спонсора шукати, / То хоч мецената?»

Завершення Ірванцевого вірша промовляє про невміння бути господарями на нашій (за Шевченком — «на нашій не своїй») землі, рабська психологія: «Наша слава кучерява / Не вмре, не поляже. / Або, може, і поляже. / Як вже німець скаже» [13, 21-22].

Окрім цього, в Ірванця є й інші пародійні медитації, які стосуються образу Шевченка. Ось як про них каже Ніна Анісімова: «О.Ірванець полемізує з народницькими стереотипами у нашій поезії, за якими Кобзар називався національним пророком, месією. Це заступило розуміння

справжнього Шевченка — великого гуманіста і правдолюбця. Поет-авангардист з іронією пише про перетворення Кобзаря в забронзовілого ідола: «Допоки квітне і цвіте благословенна Україна / ім'я Шевченка є святе для селянина й міщанина / і те що мрією було таємною єдиною / Здійснилось і тепер уже Шевченко править Україною...» [3, 8-9].

Часом така полеміка доходить до крайнощів. Тож чи варто дивуватись епатажності вірша «The bad company» **Юрія Андруховича**, де кожного з класиків наділено якоюсь вадою і де «Тарас — пияк і шланг, особливо на службі. [...] Що й казати — паскудне товариство» [2, 12]. Вірш свого часу не знайшов підтримки навіть у колі однодумців. Хоч, як сьогодні бачиться, назвати вихолощену, «прилизану» українську літературу «поганою компанією» — це просто ще один, особливий вид любові.

Побратим Андруховича, «бубабіст» **Віктор Неборак** у своєму поетичному циклі «Національне словоспоживання. Шевченко» справедливо критикує хрестоматійне обмеження Шевченкової величі:

І ось уже працює комбінат
шкільництва, ось уже ідуть колони
до ідолів німих. Гукають в лад
зазубрені слова ротів мільйони.
.....
**стада писак пасуться на лугах,
засіяних Тарасом та Іваном** [Виділено нами. — Авт.],
.....
Авангардисти копитами б'ють,
святе жують традиціоналісти,
графоманидла цідять каламуть,
співають "Заповіт" постмодерністи [24, 55].

У своєму вірші «Мені тридцятий рік минав» Неборак творчо використовує цитати з Шевченкових текстів («Мені тринадцятий минало...», «Причинна», «Сон», «Мені однаково...»).

Інший поет-авангардист **Семен Либонь** з «Пропалої грамоти» створює цикл під промовистою назвою «Колекція поетів», стилізуючи під Шевченка, Франка, Сосюру, Тичину тощо» [3, 4]. Навіть тодішні події Помаранчевої

революції відобразились у Неборака майже шевченківським «Першим після-помаранчевим посланням *живим*». У ньому автор закликає українців перестати святкувати і нарешті приступити до праці, адже, поки ми святкуємо, «владці незалежної України / мури мурують по кончах-заспах / пахани вкладають кошти / у розвиток інфраструктур», на наш ринок ідуть не свої, а китайські товари («китайців багато / (так багато / що їх не подолати!)») і т.ін. Автор просить послухати його, «сивоголавого» і негайно

оголосити
кожного українця
і кожну українку
національним скарбом

Далі йде вимога «щоденно / розсилати / в усі кінці Земної кулі / прохання / про повернення / українців в Україну / просити прощення / за вчинені / усіма попередніми владами / кривди / благаги / українських жінок / любити / українських чоловіків / молити / українських чоловіків / не зловживати / замакітрювачами» [25, 5-8] і так далі.

Анатолій Дністровий своїм віршем «І мертвим, і живим, і ненародженим» пророкує апокаліпсис у нашому тоталітарно-тотально бездуховному світі:

вам не бачити сонця
не бачити глека з водою
якого знайшли брат і сестра
коли глек упав
вода розлилася
кров застигла
.....
тут вам не бувати
тут вам не гуляти
з діточками не бавитися
стареньких не втішати
.....
я вас замовляю
я вас заклинаю
і на тому вічний
ножем порішаю [8, 13]

Послання в Дністрового переходить у замовляння-заклинання, і це вже нагадує як кобзаря (кобзарі споконвіку володіли знанням, більшим, ніж звичайні люди), так і якогось козака-характерника, що, зрештою, теж витримано в шевченківських настроях.

У своєму вірші «хрущі і біда» Анатолій Дністровий, дотримуючись повної відсутності розділових знаків і граматичних правил (як і Назар Гончар, прізвище Шевченка пише з малої літери), роздумує:

зранку йду на службу і думаю про хрущів
вони знову повернулися
гудять як за часів шевченка

а ще недавно казали
нема хрущів
прийшла біда
а тепер хрущів багато
і нема біди

куди поділася біда
думаю зранку прямуючи на службу [9, 27]

Вірш іронічний: хрущі тут є одночасно і ознакою екології (заводи зупинились і комахи розплодились знову, але чи є це ознакою благополуччя?), і можливо, ознакою повернення нашої державної незалежності, яка насправді є псевдо незалежністю, а отже, не принесла омріяних змін, а тільки задекларувала їх («тепер хрущів багато / і нема біди»).

Іван Андрусяк теж пише «Шевченко» з малої літери в своєму однойменному вірші, в якому мова ведеться від самого Тараса. Ми бачимо тут суспільство, яке зневажило деградувало й тепер заслуговує неминучої кари. Щоб краще збагнути апокаліпсис, який постає з цього тексту, варто звернути увагу на закінчення попереднього вірша: «при родах вмерла покритка поезія і ліс росте крізь наші імена» [1, 14], де зовсім не випадково вжито улюблений Шевченків образ — образ покритки. За Андрусяком, безсилий і ображений Тарас «забуде пророки на задвірках сеї мови» і

дозволяє всім «доконувати», обіцяючи потім «укрити» досить багатозначним в даному контексті «братолюбієм» (Матюком? Прокляттям? Прощенням?):

...але хай живуть усі на порепаній долоні
рештки снів і голосів поцілунків і агоній
хай знервованим роям не підставлять голу шию
хай доконують а я *братолюбієм* укрию [1, 14-15]

Щоб зрозуміти вірш за Шевченковим епіграфом від **Сергія Осоки**, також варто прочитати вірш, що йому передує. В цьому вірші поет стверджує, що, через «прудку історію», ми скоро «доживемо до крайнього рядка». «Й тоді хіба що вітер заспіва: «Ну, що б, здавалося, слова...».

Отже, вже в наступному тексті, за епіграфом «...А мати хоче научати, / Та соловейко не дає», він змальовує вечір початку ХХІ століття:

Іди додому. Ти вже п'яний, свате.
Погожий вечір квіточку зірвав.
Сьогодні вітер прийде ночувати, —
Ми будемо з ним гратися в слова.

Шевченкова «вечірня зіронька» тепер «осучаснюється»:

Остання зірка, як манірна леді,
У чорнім небі зупиня таксі, —
Спинає час...

От тільки настрої далко не ідилічні:

А батько хоче квіточки зірвати,
І гріється під зорями трава,
Прийшов до мене вітер ночувати:
Він спить... а я — не вірю у слова [26, 5].

(Згадаймо Шевченкове: «Я на сторожі коло їх поставлю слово»). Це страх зневіри, це скарга сучасної зацькованої людини, яка, на наш погляд, навіть оцим «не вірю у слова» підсвідомо стверджує ту віру, бо інакше — навіщо писала б?

Віру «попри зневіру» відстежуємо й у вірші **Олександра Солодаря**: вже бодай у тому, що написано його за Шевченковим ««І на сторожі коло їх / поставлю Слово...»

Лиш тільки слово запальне
На варті стало...

І кожен думав: «Обмине
І не дістане».
Заповідалося на рать...
Ніхто не вийшов...
Від кулі Слово помира
У грудях вірша... [44, 233].

Віру в Слово і в Шевченка не посмів порушити і епатажний, відомий своїм пародійним афоризмом на класика Д.Павличка «коротке то любов і довге то любов», трохи молодший **Олег Коцарев**. У своєму верлібрі «Для молодих українських поетів» він спершу описує станційну метушню («...ось ось ось / пригальмовує поїзд / хтось черговий випадає назовні...»), але завершує хай без зайвого пафосу, навіть нарочито беземоційним, але дуже промовистим:

вже й моя черга
поцілую дівчину з чимось таким у вухах
скоріше за все темноволосу
смикну за рюкзак хлопця в куртці як у повії
та можна виходити
станція «тараса шевченка»
не найгірша назва для молодих українських поетів [16]

Віру в слово і в Шевченка бачимо навіть у епатажному, правда, не позбавленому самоіронії вірші «двотисячника» **Андрія Любки**, хоч зачитувати його без купюр таки не зважимося:

ця суча українська поезія
ця й...на силаботоніка
оця закатована земля
яка дала світу
всього двох поетів до мене
шевченка і стуса [23]

Наймолодша в цій когорті, але прецікава поетка з Умані Вероніка Вишинська теж без зайвої скромності й водночас самоіронічно намагається уявити, як то воно — бути у шкурі класика:

категорично не хочеться
колись ненароком
потрапити до шкільної програми

щоб на уроках літератури
млосні філологічні дами
мацали масними пальцями
мого ліричного героя
за м'які місця
це точно вилізе боком
бо якщо я не розумію хто я
до кінця
що ж писати бідним дітям
у творах на тему
Вишинська та її життєві драми
тому не маю бажання
вляпатися у відомість
обома ногами
по слідах Шевченка
який писав надто добре
як на свій час
і пішло поїхало
Шевченко герой
Шевченко зрадник
Шевченко гомосексуаліст
Шевченко анфас
Шевченко в папасі
Шевченко без папахи
Шевченко націоналіст
Шевченко і його коханки
Шевченко одинак
Шевченко алкоголік
Шевченко атеїст
Шевченко революціонер
Шевченко кріпак
Шевченко франт
Шевченко старомодний
Шевченко пророк
Шевченко за так
Шевченко кобзар
Шевченко серед нас
Шевченко верхи на ведмедеві
Шевченко рве пащу леву

а Шевченко насправді
був просто Тарас
чорт забирай
людино
не створюй кумира
читай вірші
ігноруй автора
просто відчувай
їж кохай молись
відрощуй крила
а поет і сам скрізь
влізе без мила [35]

Інша уманчанка — **Софія Кримвська** — бачить Шевченка у світлому романтичному контексті:

А за межею буде світло
і дрібка солі на хлібині.
Зустріне ангел першоцвітом
і поведе у білу піну
весни, яка там вічна – знаю.
Над вишнями хрущі рояться.
Із олівцем на східцях раю
сидить Тарас. Йому тринадцять... [18]

Світло, романтично і трепетно вибудовує зв'язок сьогодення із Тарасовим «Садками вишневим...» **Людмила Солончук** — у своєму вінку сонетів «В моїм саду навек зоря затерпла» [45]. Чим глибше авторка занурюється в проблеми сучасності, тим, здається, тіснішим стає зв'язок із Шевченком: «...І росте провина, / Що сад ми свій не вмієм берегти, ту істину святу і таємницю [...], Не бережемо сад свій від негоди, / необережних подихів природи, / і до вишень не ходим на пораду».

Наступні частини циклу паралельно з долею героїні мовби розстеляють перед читачем долю самої України: ось вона, Україна, «пишається черлено», а ось уже й — «біда на чатах». Далі тривога наростає: «...Хтось сорочку вишиту порвав / об гостру гілку», конкретизуючись у образах сталінщини: вишні рубають («демон був жорстоким — / подушне правив за вишневе око»:

йдеться про тодішні податки на кожне дерево й кожну одиницю худоби), у сад «повзла від голоду людина» (образ 1933-го року)...

Сьома і решта частини циклу розповідають про відродження України: через вишні, які рятують від голоду і «розповивають сувій пісень». «І простягають руки рідні вишні, / немов моя родина з хати вийшла». Весь вінок — це своєрідне уособлення Шевченкової «вишневої» України, у якій «ми сходили до неба по гілках», тобто ми, українці, мусимо рватись до вершин, до духовної досконалості, до Шевченкового ідеалу.

Тож бачимо, що, поряд із «бунтівливо-епатажною» Шевченкіаною, так само успішно процвітає Шевченкіана «глибинно-ексизистенційна»: навіть у постмодерністів-«дев'яностників». «Як знімають вінок терновий — / Це болючіше, ніж вдягають» [31, 47], — можливо, ці рядки **Ігоря Павлюка** з вірша «Одкровення», присвяченого Шевченкові, — якраз про неприйняття «деканонізації» Кобзаря?

Василь Слапчук і Шевченко — ще одна багатюща тема для окремого дослідження (чого тільки варта його поема «Новенький ровер старенького пенсне», наповнена афоризмами на кшталт «І Тичина, / і Шевченко / академіками були. / Та лише один із них / був кріпаком. / Зрозуміло, / що не Шевченко!» [41]).

Це й своєрідна апеляція до Б.І.Антонича: «Старенький хрущ, / востаннє злізши з вишні, / оповідає чорнобривцям / про Шевченка».

І — реалії українського села, але вже не з «Садка вишневого...», а — з ХХІ століття: «У мамі завше вдосталь часу, / щоб побалакати з котом. / і знову мокрий кінчик хустки» [40, 112]. Мамі більше немає з ким побалакати!!! Ті, кого вона, як і та Шевченкова мати, що «хотіла научати» й чекає додому, давно живуть далеко, очевидно — в місті. І тому мокрий кінчик хустки, і тому хрущ — старенький і останній... Українське село вмирає, і вже нікому буде передавати оспівану Шевченком красу!

Наші підозри підкріплюються й іншим, ще пізнішим віршем Василя Слапчука, написаним за Шевченковим епіграфом: «Село неначе погоріло...». Так і називається: «Пам'яті неперспективного села», і завершується

болючими рядками: «Давно заорано дорогу, / Віками топтану до Бога / Через моє мале село» [42, 181].

Про загострення Шевченкових соціально-національних болінь йдеться і в іншій Слапчуковій замальовці:

І Україна ще жива!

Та краще б вона вмерла, як маю позичати у собаки очі.

Син Катерини й москаля, фотографуюся у колі байстрюків [40, 75].

Як бачимо, йдеться про Слапчукову армійську службу, де він мусив перебувати у колі вихолощених радянською імперією національних безбатченків — «байстрюків». Вираз «син Катерини й москаля» можна тлумачити як у чисто біографічному аспекті (Слапчуків батько втік ще до його народження, а «москаль» тут умовне називанням не так росіян, як всіх зросійщених вояків), так і як згвалтовану москальсько-радянською імперією Україну, сином якої є і Василь Слапчук.

В Слапчуковій збірці «Солом'яна стріха Вітчизни» (2003) перегуків із Шевченком зустрічаємо ще більше (саме за неї автору й присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка). Вірш «Куди не поткнешся — базар...» виражає ставлення до Шевченка всього сучасного деморалізованого суспільства, який за «клонування пам'ятників» та офіційними лозунгами не бачить Кобзареві суті:

...а дев'ять томів із дванадцяти
дотепер захалявні.

Попри те, національна свідомість
зросла — факт незаперечний:
кожен хоче мати банкноту
з портретом
Тараса Григоровича.

.....

Нація збочилася,
а їй шапку поправляють... [43, 145-146].

В іншому вірші бачимо іронічну усмішку персонажа народних казок і Слапчукових віршів Котигорошка: він «оптимістично» дивиться на бур'яни,

якими поросла Україна: «Зате скільки у тих бур'янах / Тарасиків Шевченків / могли б заховатися!» [43, 163].

У завершальному тексті збірки нещасний Котигорошко, який «сидить біля пам'ятника Тарасові Шевченку й онучі перемотує», таки позбавляється оптимізму:

...—З таким народом
краще бути байстрюком,
аніж національним героєм... [43,172]

Останні події, пов'язані з російською інтервенцією, відродили поняття «національний герой» і довели, що «таким народом» можна й пишатись. Тим часом можемо констатувати, що сучасна поетична Шевченкіана, крім *хвалебно-декларативного*, якого ми тут уже навіть не розглядали, настільки він уже неактуальний, — продовжує розвиватись в умовно виділеними нами напрямках: 2) *глибинно-екзистенційному*; 3) *бунтівливо-епатажному*.

Узагальнюючи матеріал (який, повторюємо, аж ніяк не претендує на вичерпність), бачимо в сучасній поезії:

Риси, спільні з усіма поколіннями поетів, які писали про Шевченка:

— таврування сучасного бездуховного покоління, яке не виконало Шевченкових порад («Син Катерини й москаля, фотографуюся у колі байстрюків; «...кожен хоче мати банкноту / з портретом / Тараса Григоровича» В.Слапчука тощо);

— повага до Кобзаря (попри весь епатаж») і розуміння його місії.

Риси, спільні з «футуристами» й «шістдесятниками»:

— протест проти шаблонного й однобокого трактування Кобзаря (Шевченко злазить із постаменту й іде стріляти цигарки в перехожих у Сергія Жадана тощо);

— протест проти штучного нав'язування «забронзовілого» образу Шевченка (у вірші Сергія Пантюка, де дівчинка мріє про «полунички», запропоновані їй телебаченням, а мусить вчити «Заповіт»; «не створюй кумира / читай вірші / ігноруй автора» Вероніки Вишинської);

— численні варіації «Заповіту»; «Послання...»; перенесення ідилії «Садка вишневого коло хати...» на Україну ХХІ століття тощо;

— почуття спорідненості, ба навіть рівності з Шевченком (тексти А.Любки, В.Вишинської і т.ін.).

Нові риси:

— констатація присутності Шевченка як звичного й обов'язкового складника сучасного життя і навіть — урбаністичного пейзажу: «Це місто я люблю. / За що — не знаю. / Шевченка, вулицю, ліхтар, — / мов жінку, все кохаю» в Олега Солов'я тощо;

— бароковість, відеозорієнтованість, гра слів («*якумруто...*», «соловейко не за *тих*», «чи ти ще *вченко* чи вже не *вченко?*») Назара Гончара, «Мені *тридцятий* рік минав» Віктора Неборака тощо);

— написання імені й прізвища Шевченка з малої літери, нецензурна лексика в поезіях про нього (Андрій Любка), епатаж;

— іронічні роздуми над сучасною роллю Кобзаря, страх зневіри у пануючому духовному апокаліпсисі («І я не вірю у слова» — Сергій Осока; «при родах вмерла покритка-поезія і ліс росте крізь наші імена» — Іван Андрус'як);

— критика сьогодення й невміння зрозуміти справжнього Шевченка: пародії Олександра Ірванця, рядки Василя Слапчука на зразок: «Нарід клонуванням / пам'ятників зайнятий, / а дев'ять томів із дванадцяти / дотепер захалявні» і т.ін.;

— пристосування Шевченкових ідей, творів, закликів до сьогодення тощо.

Поки пишеться ця розвідка, в українській поезії творяться нові тексти про Шевченка. Якими вони будуть — не знаємо. Та з певністю стверджуємо одне: «Далі — буде!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрус'як Іван. Деревя і води. — К.: Нова дегенерація, 1999. — 48с.
2. Андрухович Юрій. Пісні для мертвого півня, 2004. — 56с.

3. Анісімова Ніна. Український поетичний авангард кінця ХХст. // Дивослово. — 2003. — ч.6. — С.2-10.
4. Антонич Богдан-Ігор. Поезії. — К.: Рад. письменник, 1989. — 454с.
5. Білоцерківець Наталка. Бу-Ба-Бу та ін. (Український літературний неоавангард: портрет одного року // Слово і Час. — 1991. — ч.1. — С.42-52.
6. Васенко Ірина. Тема Шевченка у творчості Богдана Лепкого // Дивослово. — 2002. — ч.11. — С.68-69.
7. Гончар Назар. Кобзаріана // Сучасність. 2004. — ч.9. — С.73-77.
8. Дністровий Анатолій. Проповідь до магми: Поезії. — К.: Гранослов, 1998. — 80с.
9. Дністровий Анатолій. Хрущі і біда // Кальміус. — 2004. — ч.1(21). — С.27.
10. Драч Іван. Противні строфи: Поезії. — К.: Просвіта, 2005. — 320с.
11. Жадан Сергій. Генерал Юда: Вірші. — К.: Український письменник, 1995. — 46с.
12. Ілля Валерій. “І знов на вірш продовжилось життя...” // Кур’єр Кривбасу. — 2005. — ч.2 (183). — С.119-125.
13. Ірванець Олександр. Вірші останнього десятиліття. 1991-2000. — Львів: Кальварія, 2001. — 32с.
14. Калинець Ігор. Невольничча муза: Вірші 1973-1981 років. — Балтимор — Торонто: Смолоскип, 1991. — 452с.
15. Книжковий клуб плюс. — 2006. — ч.1. — 48с.
16. Коцарев Олег. Неймовірна Історія Правління Хлорофітума Першого // <https://olehkots.livejournal.com/>
17. Коцюбинська Михайлина. Василь Стус у контексті сьогоднішньої культурної ситуації // Слово і час. — 1998. — ч.6. — С.49-56.
18. Кривовська Софія. Вірші /Поетичні майстерні // <http://maysterni.com/publication.php?id=85924>
19. Лавріненко Юрій. Розстріляне відродження: Антологія 1917-1933: Поезія — проза — драма — есей. — К.: Смолоскип, 2004. — 992с.
20. Литвин Володимир. Образи Тараса Шевченка в українській інтелектуальній історії // Літературна Україна. — 2006. — 16 березня.
21. Лубківський Роман. Богорівний — бо правдомовний (Тарас Шевченко і сучасність) / Поетичні майстерні // <http://maysterni.com/publication.php?id=10219>
22. Лубківський Роман. Погляд вічності: Поезії. — К.: Рад. письменник, 1990. — 76с.

23. Любка Андрій. Вісім місяців шизофренії: Нові вірші // <http://www.lyubka.net.ua/index.php/setup/novi-virshi/336-visim-misiatsiv-shyzyofrenii-usyazbirka>
24. Неборак Віктор. Національне словоспоживання. Шевченко // Кур'єр Кривбасу. — 2004. — ч.6. — С.54-55.
25. Неборак Віктор. Перше після-помаранчеве послання живим // Сучасність. 2005. — ч.9. — С.5-8.
26. Осока Сергій. Сьома сніжинка січня: Поезія. — К.: Редакції загальнопедагогічних газет. — 2002. — 84с.
27. Павленко Марина. «Золотий гомін» Павла Тичини як ремінісценція «Великого льоху» Тараса Шевченка» // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2011. — ч.5. — С.6-19.
28. Павленко Марина. «Падаю і знов іду»: крутосхили Тичининого шляху до Шевченка // Слово і Час. — 2008. — ч.7(571). — С.3-14.
29. Павленко Марина. Тичининська формула українського патріотизму: Монографія. — Умань: АЛМІ, 2002. — 180с.
30. Павличко Дмитро. Спіраль: Поезії. — К.: Рад. письменник, 1984. — 110с.
31. Павлюк Ігор. Чоловіче ворожіння. — Львів: Сполом, 2002. — 144с.
32. Пантюк Сергій. Босяцький Калфа: Поезії. — Київ: Liga Artis, 2003. — 36с.
33. Пахаренко Василь. Незбагнений апостол: Нарис світобачення Шевченка. — Черкаси: Сіяч, 1994. — 196с.
34. Пахаренко Василь. Як він ішов... Духовний профіль Василя Симоненка на тлі його доби. — Черкаси: Брама-Україна, 2004. — 52с.
35. Приватний архів авторки.
36. Римарук Ігор. Діва Обида: Видіння і відлуння. — Львів: Кальварія, 2002. — 160с.
37. Романенко Олег. Злочин Ікара: Поезії. — К.: Гопак, 2004. — 64с.
38. Садова, 28: Альманах університетського літературного об'єднання імені Миколи Бажана / Поезія, проза. Вип.2. — Умань: АЛМІ, 2005. — 112с.
39. Салига Тарас. «Люблю тебе, глибокий саде мій!» / Герменевтика образу // Дзвін. — 2013. — ч.1. — С.123-127.
40. Слапчук Василь. Навпроти течії трави: поезія, проза. — Луцьк: Надстир'я, 2001. — 208с.
41. Слапчук Василь. Новенький ровер старенького пенсне (Книга життя і смерті) // <https://poezia.org/ua/id/11551>
42. Слапчук Василь. Птах з обпаленим крилом: Трикнижжя. — Луцьк:

Видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2002. — 304с.

43. Слапчук Василь. Солом’яна стріха Вітчизни: Поезії. — Луцьк: Видавництво “Волинська обласна друкарня”, 2003. — 176с.

44. Солодар Олександр. Заповідалося летіть... // Холодний яр. — 2010. — ч.1. — С.231-233.

45. Солончук Людмила. В моїм саду навек зоря затерпла: Вінок сонетів // Холодний яр. — 2009. — ч.1. — С.234-241

46. Сорока Петро. Денники 2004-2005 років. — Тернопіль: СОРОКА, 2006. — 364с.

47. Соловей Олег. Фієста інфікованих: Поезії. — К.: Смолоскип, 2000. — 112с.

48. Стус Василь. Палімпсести / Вибране. — К.: Факт, 2003. — 432с.

49. Тарас Шевченко // Українська література: Підручник для 5 класу. — К.: Грамота, 2005. — С.218-219.

50. Тичина Павло. Плуг. Замість сонетів і октав. — К.: Видання Літературно-меморіального музею-квартири П.Тичини, 2000. — 74с.

51. Українська література в загальноосвітній школі.—2002.—ч.5.—98с.

52. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття. — Кн.4. — К.: Аконіт, 2001. — 800с.

53. Фесенко Віра. Україна і верховина — два крила любові Петра Скунця // Дивослово. — 2003. — ч.7. — С.43-48.

54. Франко І.Я. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. — Львів: Каменяр, 2001. — 434с.

55. Цимбал Ярина. Кобзар шкереберть, або Шевченко без мандата / ЛітАкцент // <http://litakcent.com/2016/02/25/kobzar-shkerebert-abo-shevchenko-bez-mandata>